

Prof. dr. Salih Kulenović,
Univerzitet u Tuzli - Prirodno-matematički fakultet
Odsjek za Geografiju
Bosna i Hercegovina

TURISTIČKI ANTROPOGENI MOTIVI NA PROSTORU TUZLANSKOG KANTONA

Abstrakt

U radu se analiziraju turistički antropogeni motivi na prostoru Tuzlanskog kantona. S obzirom da na ovom prostoru postoji kontinuitet življenja još od prahistorije, u radu se na osnovu dosadašnjih arheoloških istraživanja nalaze osnovni podaci o neolitskim kulturama koje su bile ovdje prisutne. Ostaci materijalne kulture iz tog perioda, koji se uglavnom čuvaju u Muzeju istočne Bosne Tuzla, mogu biti privlačni za turiste. Za turiste su interesantni i srednjovjekovni spomenici kulture, kao što su nekropole stećaka i srednjovjekovni utvrđeni gradovi. Ovaj Kanton je naročito bogat s nekropolama stećaka rađenim od kamena, različitih oblika, veličina i ukrasa.

Iz osmanskog perioda, na prostoru Kantona, takođe, susrećemo turističke antropogene motive, kao što su: džamije, turbeta, medrese, kule, nišani (nadgrobnici pripadnika islamske konfesije), kao i nadgrobnici katoličke i pravoslavne konfesije. Iz ovog perioda ovdje postoje i drugi sakralni i kulturni objekti koji mogu biti i jesu interesantni za turiste.

Iz austrougarskog perioda ima priličan broj kulturnih i sakralnih spomenika, a postoji i dosta javnih, privrednih i industrijskih objekata koji mogu poslužiti u turističke svrhe. Naročito je interesantna eksploatacija slane vode u gradu Tuzli, odnosno proizvodnja soli, kako na tradicionalan način tako i na industrijski način, naročito tehnologijom koja je primjenjivana od 1885. do 1975. godine.

Za turiste su atraktivne i ustanove u oblasti kulture, kao što su npr. *Muzej istočne Bosne Tuzla* (po eksponatima koje čuva, odnosno posjeduje, obrađuje i prezentira javnosti), kao i *Muzej solarstva*, smješten u autentičnom objektu stare Fabrike soli sagrađenom za vrijeme austrougarske uprave.

U današnjim uslovima ove ustanove u oblasti kulture bi trebalo da predstavljaju samostalan turistički motiv, a ako ne to onda makar dopunski motiv koji će privući turiste.

Od privrednih manifestacija, koje takođe predstavljaju turističke antropogene motive, u radu smo pomenuli "*Sajam šljive*", koji se održava u Gradačcu svake godine krajem augusta, kao i manifestacija "*Dani jagodastog voća u Bosni i Hercegovini*", koja se održava u Čeliću svake godine početkom juna.

Ključne riječi:

razvoj, turizam, kulturno-historijski spomenici, lokalitet, antropogeni motivi, manifestacija.

Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, uspostavljen je Tuzlanski kanton kao jedna od deset federalnih jedinica u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ovaj Kanton obuhvata veći dio sjeveroistočne Bosne, čija površina iznosi 2649 km². Na prostoru Kantona se nalazi 12 općina, a u njima, prema statističkim podacima Federalnog zavoda za statistiku (stanje 31. 12. 2002.), živi 528.146 stanovnika.

Kada se govori o mogućnostima razvoja turizma na određenom prostoru važno je, osim geografskog položaja, saobraćajne povezanosti, receptivnih faktora i prirodnih turističkih motiva, analizirati i turističke antropogene motive.

Prirodne ljepote su često osnovni faktor koji privlači turiste u neki prostor. Međutim, turizam baziran samo na prirodnim atrakcijama, ma kako one bile kvalitetne, ne donosi takve efekte kakvi se postižu tamo gdje, osim prirodnih, turiste privlače i antropogeni turistički motivi. Prije svega, ovdje ubrajamo kulturno - historijske spomenike, kulturne i vjerske ustanove, kulturne i vjerske manifestacije, zatim zabavne, sportske, privredne i druge atraktivne priredbe.

Specifičnost Tuzlanskog kantona je što je ovdje, kao i na području čitave Bosne i Hercegovine, kroz veoma dugu historiju stvarana raznovrsna duhovna i materijalna kultura i njegovane tradicije koje su vijekovima prenošene sa generacije na generaciju.

Na osnovu dosadašnjih arheoloških, etnoloških i historijskih istraživanja, zaključujemo da na prostoru Tuzlanskog kantona postoji kontinuitet življenja od prahistorije do danas. Do sada je na ovom prostoru evidentirano dosta prahistorijskih lokaliteta od kojih su neki dobro istraženi. Tako su na području Tuzle i njene bliže okoline konstatovani tragovi neolita. Uglavnom se radi o naseljima iz srednjeg i mlađeg neolita. Tragovi neolitskih kulturnih grupa (2500. - 2000. god. p.n.e.), iz Tuzle i njene bliže okoline, poznati su nam sa lokaliteta iz Gornje Tuzle i lokalitet Gradovrh koji se nalazi u Solini (Tuzla).

Bronzano doba, koje obuhvata vrijeme od 1800. do 800. godine p.n.e., predstavlja dalju etapu razvitka u kulturnom i društveno - ekonomskom pogledu. U to vrijeme, tuzlansko područje je bilo interesantno za život ljudi, a kao potvrda za to je pronađeni keramički materijal na lokalitetu Gradovrh, koji se na osnovu tipologije može vezati za period kasnog bronzanog doba. Pored ovog, tragovi kasnog bronzanog doba, na užem području Tuzle, pronađeni su i na lokalitetu Krešića gradina u Gornjem Par Selu.

Period željeznog doba, na užem području Tuzle, sagledan je na osnovu pronađenog arheološkog materijala na nekoliko lokaliteta, kao npr. sa lok. Srebra i Bare koji se nalaze u podnožju pomenutog lokaliteta Gradovrha, zatim na lok. Krešića Gradina i u Gornjoj Tuzli u neposrednoj blizini Čaršijske džamije

Tuzlanski kanton je specifičan i po mnogobrojnim srednjovjekovnim nekropolama stećaka, nadgrobnicima rađenim od kamena, različitih oblika, veličine i ukrasa. Najviše su rasprostranjeni na prostorima općina Sapna, Živinice, Kladanj, Banovići i Kalesija. Naravno, i druga općinska područja Tuzlanskog kantona su karakteristična po ovakvim nekropolama, odnosno nadgrobnicima. Osim stećaka, ovdje su prisutni i srednjovjekovni gradovi kao što su, npr. Soko u Gračanici, Srebrenik u

Srebreniku, Teočak u Teočaku i dr. Sa više ili manje sigurnosti, ostaci fortifikacione arhitekture iz srednjeg vijeka se naslućuju i na Gradovrhu u dolini Soline, zatim u Gradu u Gornjoj Tuzli, Živinicama, Đurđeviku, Nevrenči i Banovićima.

Iz osmanskog perioda, na prostoru ovog Kantona, takođe susrećemo turističke antropogene motive, kao što su džamije, turbeta, medrese, kule, nišani (nadgrobnici pripadnika islamske konfesije) i drugi sakralni i kulturni objekti.

Nakon osvajanja ovih prostora od strane Osmanlija, započinje izgradnja džamija i turbeta. Veći broj džamija iz osmanskog perioda, na prostoru Tuzlanskog kantona, izgrađen je krajem XV i početkom XVI vijeka. Jedna od najstarijih džamija je Turalibegova džamija u sklopu koje je i turbe. I druge džamije na prostoru Tuzlanskog kantona, po svojoj arhitekturi, veoma su interesantne za posjetioce. U Tuzli i njenoj bližjoj okolini postoji i nekoliko turbeta (kod Poljske džamije u Tuzli, u Čanićima, Živinicama i u Srebreniku). Interesantne su legende o ovim i uopće o turbetima; obično one govore o tome kako su tu sahranjeni "evlije" (dobri) i za svakog od tih dobrih se vezuju mnogobrojna dobročinstva.

Kula Husein - bega Gradašćevića u Gradačcu je sagrađena u drugoj polovini XVIII vijeka i predstavlja pravu turističku atrakciju.

Iz osmanskog perioda su veoma interesantni nišani (nadgrobnici), naročito oni iz druge polovine XV i prve polovine XVI vijeka koji čine prelazne oblike od srednjovjekovnih stećaka ka nišanima. Na nišanima iz tog perioda ima dosta ornamenata koje nalazimo i na stećcima. Mezarja iz ovog perioda narod ovog kraja često naziva šehidskim. Ustvari ovo su nišani, odnosno groblja iz doba "fetha" (osvajanja), dakle iz vremena kada se Osmansko carstvo širilo na sjever i sjeverozapad izvan današnjih granica Bosne i Hercegovine. Oblici nišana su različiti i različito su ornamentisani. Mnogi od njih su bez bilo kakvih natpisa; naročito su siromašni natpisima nišani iz druge polovine XV i početka XVI vijeka.

Interesantna su i katolička i pravoslavna groblja na prostoru ovog Kantona, a kojih ima priličan broj. Istina, nadgrobnici u njima su nešto novijeg datuma; uglavnom potiču iz XVIII i XIX vijeka. Za turiste je interesantno i jevrejsko groblje u Tuzli i jedno, znatno manje po površini od ovog tuzlanskog, jevrejsko groblje u Gračanici. Po svom obliku, odnosno načinu gradnje, kao i njihovoj lokaciji, u grobljima su interesantne kapele, kako one u rimokatoličkim, tako i ona u starokatoličkom groblju u Donjim Dubravama. Svojom arhitekturom i položajem pažnju privlači i Jovanovića kapela u pravoslavnom groblju na Gradini, odnosno Trnovcu u Tuzli.

Iz austrougarskog perioda takođe ima priličan broj kulturnih i sakralnih spomenika. Iz ovog perioda ostalo je dosta javnih, privrednih i industrijskih objekata koji mogu biti interesantni turistima, odnosno poslužiti u turističke svrhe. Najviše objekata iz ovog perioda je bilo u gradu Tuzli. Nažalost, mnogi objekti su porušeni uslijed slijeganja centralnog dijela grada zbog podzemne eksploatacije slane vode za potrebe Fabrike soli Tuzla, Fabrike sode Lukavac, kao i hemijske industrije.

Od ustanova u oblasti kulture za turiste je atraktivan (po eksponatima koje čuva, odnosno posjeduje, obrađuje i prezentira javnosti) Muzej istočne Bosne Tuzla kao i Muzej solarstva smješten u autentičnom objektu stare Fabrike soli iz austrougarskog perioda. Muzej istočne Bosne je kompleksnog tipa u kojem je arheološko, etnološko i prirodnjačko, historijsko i odjeljenje historije umjetnosti. Osim toga, Muzej posjeduje

numizmatičku zbirku i stručnu biblioteku, a izdaje i stručnu publikaciju "Članci i građa za kulturnu historiju istočne Bosne", koja je prije rata 1992. - 1995. godine išla u razmjenu za stručne i naučne publikacije, kako u ex Jugoslaviji, tako i u mnoge evropske i vanevropske zemlje.

Muzej solarstva je jedinstven ne samo u Bosni i Hercegovini već i u jugoistočnoj Evropi. Ovdje se na jednom mjestu posjetioci mogu upoznati s tradicionalnim i savremenim (industrijskim) načinom proizvodnje soli od najstarijih vremena do danas. U ovom Muzeju se mogu vidjeti rekonstruisane velike plitke keramičke posude, iz prahistorijskog perioda, u kojima se prema mišljenjima arheologa na jakom suncu islojavala slana voda. Takođe, ovdje su prezentovane i željezne okrugle plitke tave u kojima se u turskom periodu iskuhavala slana voda pomoću vatre koja se ložila ispod njih, ili su ispod njih bile ozidane "zemljane peći" u kojima su se ložila drva. Sačuvane su i originalne željezne tave iz austrougarskog perioda ispod kojih se, u specijalno ozidanim pećima, ložio ugalj i tako se iskuhavala slana voda, odnosno dobijala so na industrijski način i u Solani u Simin Hanu i u Solani u Kreki.

U Muzeju solarstva je prikazana i savremena tehnologija proizvodnje kuhinjske soli i medicinske soli iz slane vode putem vakuumuparavanja.

Pomenuta dva muzeja bi trebalo da imaju značajnu ulogu ne samo u razvoju nauke i kulture nego i afirmaciji turizma i turističke privrede. U današnjim uslovima, ove ustanove u oblasti kulture bi trebalo da predstavljaju samostalan turistički motiv, a ako ne to, onda makar dopunski motiv koji će privući turiste.

Iz prezentovanih podataka o kulturno-historijskom naslijeđu na području Tuzlanskog kantona, uočljivo je da je ono raznoliko i da pokazuje kontinuitet življenja na ovim prostorima od najstarijih vremena do danas. Prema podacima Zavoda za zaštitu kulturno - historijskog naslijeđa i prirodnih rijetkosti Sarajevo, na prostorima Tuzlanskog kantona je evidentiran 381 spomenik, odnosno spomenički kompleks. Iz prahistorijskog perioda je evidentirano ukupno 32 kulturno-historijska spomenika ili 8,4 %, iz srednjovjekovnog perioda 154 ili 40,42 %, iz osmanskog perioda 126 ili 33,07 % i austrougarskog perioda 62 spomenika, odnosno 16,27 %.

Većina savremenih turista, uz rekreaciju, slobodno vrijeme želi provesti u upoznavanju ljudi i sredine u kojoj borave, njezine historije i dostignuća, biti sudionik neke kulturne manifestacije u mjestu gdje povremeno boravi kao turista, uživati u bogatstvu folkloru, izvornih igara, narodnih pjesama, običaja, nošnji i kućne radinosti. Pored ovog, turistima su privlačne i brojne zabavne i sportske priredbe. Mnogi od navedenih sadržaja su prisutni u dosta općinskih centara Tuzlanskog kantona, a naročito u Tuzli.

Od privrednih manifestacija po kojima je ovaj Kanton poznat u Bosni i Hercegovini i šire, treba pomenuti "Sajam šljive", koji se održava u Gradačcu svake godine krajem augusta i "Dane jagodastog voća u BiH" u Čeliću, koji se održavaju svake godine početkom juna.

Literatura:

1. Dr. Stevan M. Stanković, Turistička geografija, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2001.
2. Boris Pirjevac - Oliver Kesar, Počela turizma, Mikrorad d.o.o. i Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb, 2002.
3. Miljenko Biljen - Kristina Bučar, Osnove turističke geografije (drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb, 2001.
4. Dr. Salih Kulenović - Dr. Izet Ibreljić, Mogućnosti razvoja turizma i ugostiteljstva na području Tuzlanskog kantona, Zbornik radova, Filozofski fakultet u Tuzli, vol.17, br.3, Tuzla, 2001., str. 17 - 24.
5. Veljko Milić, Prahistorijska naselja na području Tuzle, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Muzej istočne Bosne Tuzla i Fabrika soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 7 - 13.
6. Dr. Đuro Basler, Župa i grad soli u srednjem vijeku, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 17 - 20.
7. Dr. Adem Handžić, Tuzlanski izvori i proizvodnja soli od XV do XVII stoljeća, 100 godina fabrike soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 23 - 34.
8. Mr. Salih Kulenović, Tradicionalni načini i sprave za proizvodnju soli u Tuzli, 100 godina fabrike soli u Tuzli, Tuzla, 1985., str. 37 - 45.
9. Muhamed Husejnefedić, Proizvodnja varene soli, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 191 - 203.
10. Mr. Suad Buljugić i grupa autora, Proizvodnja vakuumirane soli, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 207 - 218.
11. Danica Igić - Munitić, Prislne urbane promjene u centralnom dijelu Tuzle, 100 godina Fabrike soli Tuzla, Tuzla, 1985., str. 249 - 257.
12. Mehmed Mujezinović, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, knjiga II - istočna i centralna Bosna, IP "Veselin Masleša", Sarajevo, 1977., str. 147 - 155.
13. Dr. Branimir Dakić, Turistička i saobraćajna geografija, Viša ekonomska škola Beograd, Beograd, 1979.

Izvori:

1. Aida Avdić, Prirodno i kulturno - historijsko nasljeđe na prostoru općine Živinice, Tuzla, 2003. (Diplomski rad).
2. Grupa autora, Studija, Prirodne i historijske vrijednosti Tuzlanskog kantona, Ekonomski institut Tuzla, Tuzla, 2001.
3. Kanton Tuzla u brojkama, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2003.